

KRIVIČNOPРАВNA ZAŠTITA MALOLETNIKA OD PRINUDNOG ZAKLJUČENJA BRAKA -međunarodni standardi i pravo Republike Srbije-

Prof. dr Dragan Jovašević

Redovni profesor u penziji, Pravni fakultet Univerziteta u Nišu, Republika Srbija, E-mail: jovas@prafak.ni.ac.rs; <https://orcid.org/0000-0003-1136-5980>

Apstrakt: Na temelju univerzalnih ili regionalnih međunarodnih dokumenata zajemčena je sloboda zaključenja braka u zakonom propisanom postupku. Radi se o specifičnoj vrsti lične slobode odlučivanja. Ona je takođe garantovana ustavnim i porodičnim pravom pojedinih država. U cilju obezbeđenja efikasne zaštite slobode odlučivanja čoveka u pogledu stupanja u brak u međunarodnom i nacionalnom krivičnom pravu je uspostavljena krivična odgovornost za krivično delo prinudno zaključenje braka. Radi se o prinudi drugog lica na zaključenje braka protivno njegovoj slobodno izraženoj volji ili o podstrekavanju drugoga u cilju. U radu se analiziraju relevantni međunarodni dokumenti i nacionalno (ustavno, porodično, krivično) pravo Republike Srbije u pogledu zaštite slobode drugog lica (posebno maloletnika) za stupanje u brak.

Ključne reči: brak, prinuda, maloletnik, međunarodni standardi, krivično delo, kazna

1. UVOD

Slobodu zaključenja braka između dva lica garantuje niz međunarodnih dokumenata u okviru sistema međunarodnih prava i sloboda. Na prvom mestu, Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima¹ (1966.) naglašava da je “porodica prirodni i osnovni sastavni deo društva, te da ima pravo na zaštitu društva i države”. Jedno od garantovanih prava predstavlja i “pravo na sklapanje braka i osnivanja porodice” (član 23.). Ovo se univerzalno ljudsko pravo priznaje čoveku i ženi kada su dorasli za ženidbu (kada su stekli zakonom propisani uzrast života). Izričito se pri tome navodi da se brak ne može sklapati bez slobodnog i potpunog pristanka budućih supružnika.

Potom Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda² sa dopunskim protokolima (1950.) predviđa: “Pravo na sklapanje braka” (član 12.), kojim se garantuje da “muškarci i žene odgovarajućeg uzrasta imaju pravo da stupaju u brak i zasnivaju porodicu u skladu s unutrašnjim zakonima”.

¹ Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima (1971) Službeni list SFRJ – Međunarodni ugovori, br.7/71.

² Zakon o potvrđivanju Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda (2003), Službeni list Srbija i Crna Gora – Međunarodni ugovori, br.9/03, 5/05 i 7/05 i Službeni glasnik RS – Međunarodni ugovori, br.12/10 i 10/15.

Konačno, Povelja Evropske unije o osnovnim/temeljnim pravima³ (2000.) u drugoj glavi pod nazivom: „Slobode“ predviđa specifično temeljno ljudsko pravo pod nazivom: „Pravo na sklapanje braka i pravo na zasnivanje porodice“ (član 9.). Ovdje su, zapravo, uspostavljene garancije za nesmetano ostvarivanje (realizaciju) dva osnovna, bazična ljudska prava. To su: a) pravo na sklapanje braka i b) pravo na zasnivanje porodice. Ova se dva lična prava čoveka svakome jemče, garantuju u skladu sa zakonima država članica Evropske unije koji uređuju uživanje tih prava (dakle, shodno odredbama bračnog i porodičnog zakonodavstva).

2. SLOBODA ZAKLJUČENJA BRAKA

Na temelju međunarodnih standarda koji garantuju slobodu i ravnopravnost lica pri zaključenju braka shodno nacionalnim zakonskim propisima Ustav Republike Srbije⁴ izričito jemči: “Pravo na zaključenje braka i ravnopravnost supružnika” (član 62.). Prema ovom ustavnom načelu svako lice ima pravo da slobodno odluči o zaključenju i raskidanju braka. Brak se zaključuje na osnovu slobodno datog pristanka muškarca i žene pred državnim organom. Zaključenje, trajanje i raskid braka počivaju na ravnopravnosti muškarca i žene. Brak i odnosi u braku i porodici uređuju se zakonom.

Potom, Porodični zakon Republike Srbije⁵ definiše brak (član 3.) kao zakonom uređenu zajednicu života žene i muškarca koji se može sklopiti samo na osnovu slobodnog pristanka budućih supružnika. Pri tome su supružnici ravnopravni. Dakle, radi se o zajednici dva punoletna lica (član 23.) - izuzetno na osnovu odluke suda iz opravdanih razloga i maloletnog lica koje je navršilo šesnaest godina i koje je dostiglo telesnu i duševnu zrelost potrebnu za vršenje prava i dužnosti u braku) koja imaju sposobnost za rasuđivanje, odnosno za odlučivanje, pri čemu se mora raditi o „slobodno ispoljenoj volji“ (član 24.). Brak sklapaju dva lica različitog pola davanjem izjava volje pred matičarem sa jasno definisanim ciljem (član 16.) - brak se sklapa radi ostvarivanja zajednice života supružnika. Za sklapanje braka, potrebno je kumulativno ispunjenje zakonom propisanih uslova. U slučaju njihovog neispunjenja, radi se o tzv. “smetnjama za sklapanje braka“.

3. MEĐUNARODNI STANDARDI ZABRANE PRINUDNOG BRAKA

U slučaju povrede, kršenja, narušavanja međunarodnim dokumentima, ustavnim aktima i porodičnim zakonom uspostavljene slobode zaključenja braka u savremenom krivičnom pravu je propisana krivična odgovornost, odnosno kažnjivost. Temelj za uspostavljanje specifične inkriminacije, u nacionalnim pravnim sistemima, kojom se štiti sloboda, odnosno dostojanstvo maloletnika od specifičnih oblika njihove povrede se nalazi u sistemu evropskih međunarodnih standarda (Saveta Evrope, Evropske unije).

³ Povelja Evropske unije o osnovnim pravima (2000) Journal Officiel de l'Union europeenne 2007/C 303/1 od 7.decembra 2000.

⁴ Ustav Republike Srbije (2006) Službeni glasnik RS, br. 98/06 i 115/21.

⁵ Porodični zakon (2005) Službeni glasnik RS, br.18/05, 72/11 i 6/15.

Na prvom mestu Konvencija Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici⁶ (2011.) predviđa inkriminaciju pod nazivom: "Prinudni brak" (član 37.). Ovo kažnjivo delo se sastoji u prisiljavanju odraslog lica ili deteta da stupi u brak sa učiniocem dela. Pri tome se kao kažnjive radnje smatraju i podstrekavanje, odnosno namamljivanje odraslog lica, odnosno deteta na teritoriju strane ili države, koja nije njena država boravišta, s ciljem njihovog prinuđavanja da stupe u brak (Čović, 2013: 288-290).

Konvencijom je (član 41.) izričito propisana krivična odgovornost učinioca samo za umišljajno izvršenje dela. To znači da je njegovo nehatno (nepažljivo) postupanje sa ovim ciljem van sfere krivične odgovornosti i kažnjavanja. Ono što predstavlja retkost u savremenom pravu, Konvencija dalje predviđa krivičnu odgovornost za saučesništvo (u obliku podstrekavanja i pomaganja), odnosno za pokušaj (kao umišljajno započinjanje radnje izvršenja bez nastupanja posledice), koje je u ovom slučaju dobilo karakter samostalne radnje izvršenja.

Za učinioce ovog krivičnog dela, pored kazne zatvora, mogu se izreći i specifične krivičnopravne mere kao što su (član 45.): a) praćenje, odnosno nadzor osuđenih lica i b) ukidanje prava na roditeljstvo, ukoliko se princip najboljeg interesa za dete ne može garantovati ni na koji drugi način, a što može da obuhvati i bezbednost žrtve (Gasmi, 2014: 42-45).

Drugi evropski regionalni međunarodni dokument, koji istina Republika Srbija nije potpisala (ratifikovala), ali s obzirom na tendenciju stupanja u članstvo Evropske unije, predstavlja Direktiva (EU) 2024/1385 Evropskog parlamenta i Saveta od 14.maja 2024.godine o suzbijanju nasilja nad ženama i nasilja u porodici. Ova Direktiva među krivičnim delima predviđa prinudu (prisilu) na sklapanje braka (član 4.). Ovo se delo sastoji u umišljajnom preduzimanja delatnosti kao što su: a) prisiljavanje odraslog lica ili deteta (bez obzira na pol) da stupi u brak ili b) mamljenje odraslog lica ili deteta da stupi na područje države koja nije ona u kojoj boravi u svrhu njegovog prisiljavanja da stupi u brak.

Praktično prinuda (prisila) na sklapanje braka predstavlja oblik nasilja koji obuhvata ozbiljna kršenja temeljnih prava, a osobito prava žena i devojčica na telesni integritet, slobodu, autonomiju, telesno i mentalno zdravlje, seksualno i reproduktivno zdravlje, obrazovanje i privatni život. Siromaštvo, nezaposlenost, običaji i sukobi se javljaju kao faktori koji podstiču prinudu na sklapanje brakova. Fizičko i seksualno nasilje, te pretnje primenom takvog nasilja javljaju se kao česti oblici prinude koji se koriste kako bi se žene ili devojčice prisilile na sklapanje braka protivno njihovoj volji (slobodno donetoj odluci).

Prinuda na sklapanje braka često je praćena i drugim oblicima telesnog i psihološkog iskorišćavanja i nasilja, kao što je seksualno iskorišćavanje. Stoga je potrebno da sve države članice Evropske unije kriminalizuju prinudu na sklapanje braka i da izvršioци ovog dela podležu odgovarajućim kaznama.

⁶ Zakon o potvrđivanju Konvencije Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici (2013) Službeni glasnik RS– Međunarodni ugovori, br.12/13.

Za učinioce ovog krivičnog dela Direktiva predviđa: a) kazne (primarno kazne zatvora) kao “delotvorne (učinkovite), proporcionalne i odvraćajuće kazne i b) kaznene okvire (raspone) u okviru kojih se kreću propisane kazne u nacionalnim krivičnim zakonodavstvima država članica Evropske unije (član 10.) - kazna zatvora u trajanju od najmanje tri godine,

Pored neposrednog izvršenja bilo koje od propisanih delatnosti, Direktiva predviđa krivičnu odgovornost, odnosno kažnjivost u još dva slučaja (član 9.): a) za saučesništvo (u vidu podstrekavanja – podsticanja ili pomaganja – omogućavanja drugom licu da izvrši ovo krivično delo) i b) za pokušaj krivičnog dela (kao umišljajno započinjanje preduzimanja propisane delatnosti u okviru radnje izvršenja, bez prouzrokovanja pravno relevantne posledice). Na ovaj način su saučesništvo i pokušaj predviđeni kao samostalne, posebne inkriminacije zbog visoko ispoljenog stepena težine, odnosno društvene opasnosti.

U vezi sa ovim krivičnim delom od značaja su za nacionalna krivična zakonodavstva rešenja sadržana u Direktivi koja se odnose na primenu instituta zastarelosti (kao opšteg osnova za gašenje prava države na kažnjavanje – *ius puniendi*). Naime, ovaj evropski standard praktično teži produženju roka zastarelosti kojim se omogućuju istraga, krivično gonjenje, sudski postupak i donošenje presude kada je reč o prinudi na sklapanje braka. S obzirom na to da su žrtve ovakve vrste prinude na sklapanje braka često maloletnici, rokovi zastarelosti treba da budu dovoljno dugi kako bi odgovarali težini predmetnog krivičnog dela s ciljem omogućavanja efikasnog pokretanja postupka nakon što žrtva napuni osamnaest godina.

4. KRIVIČNA ODGOVORNOST ZA PRINUDNO ZAKLJUČENJE BRAKA

Imajući u vidu međunarodne standarde, te nacionalno (ustavno, porodično), pravo u Republici Srbiji je uspostavljena krivična odgovornost, odnosno kažnjivost za krivično delo prinudno zaključenje braka. Radi se o inkriminaciji kojom se krše ustavne odredbe o slobodnom odlučivanju o zaključenju braka (dakle, lična sloboda drugog lica), odnosno odredbe porodičnog zakonodavstva. Naime, u glavi devetnaest Krivičnog zakonika⁷ pod nazivom: “Krivična dela protiv braka i porodice”, između ostalih inkriminacija, propisano je krivično delo prinudno zaključenje braka (član 187a.). Krivična dela protiv braka, zapravo, predstavljaju skup krivičnih dela koja se sastoje u kršenju propisa (postupanju protivno propisima) o braku, odnosno o zaključivanju/sklapanju braka u situacijama kada za to nisu ispunjeni svi zakonom propisani uslovi.

⁷ Krivični zakonik (2005) Službeni glasnik RS, br.85/05, 88/05, 107/05, 72/09, 111/09, 121/12, 104/13, 108/14, 94/16, 35/19 i 94/24.

4.1. Pojam krivičnog dela

U pravu Republike Srbije je krivično delo prinudno zaključenje braka (član 187a.) uvedeno novelom Krivičnog zakonika⁸ iz novembra 2016. godine. Ono se sastoji u prinuđavanju drugog lica da zaključi brak upotrebom sile ili pretnje. Cilj je ove inkriminacije da se preventivno deluje na sklapanje prisilnih/prinudnih brakova koji su još uvek ipak uobičajeni u nekim kulturama (Turković i sar., 2013; 227). Ovo je inače poseban, specijalan oblik krivičnog dela prinude (kao krivičnog dela koje je upravljeno protiv lične slobode odlučivanja drugog lica).

Objekat zaštite kod ove inkriminacije predstavlja sloboda odlučivanja kao jedna od ličnih sloboda čoveka garantovanih međunarodnim ugovorima, odnosno domaćim ustavnim aktima. Radi se o slobodi odlučivanja čoveka u pogledu zaključenja/sklapanja braka sa drugim licem, uopšte, u određeno vreme, na određenom mestu, na određeni način ili sa određenim licem (Lazarević, 1993: 206).

Kao pasivni subjekt dela se pojavljuje bilo koje, žensko ili muško, lice prema kome se preduzimaju različite delatnosti prinudnog karaktera u cilju stvaranja, izazivanja donošenja nove odluke, odnosno učvršćivanja postojeće, nedovoljno čvrste kolebljive odluke ili promene ranije donete odluke u pogledu stupanja u brak. Iz zakonskog uređenja ove inkriminacije, za razliku od međunarodnih standarda, se uočava da ona ne naglašava dete (lice uzrasta do nenavršene osamnaeste godine života), odnosno maloletnika kao pasivnog subjekta, iako je to kriminalno-politički cilj uvođenja ovog dela. Naime, smatra se da će se na ovaj način uticati na smanjenje „maloletničkih“ ili „ugovorenih“ brakova u našoj državi.

4.2. Elementi krivičnog dela

Radnja izvršenja krivičnog dela iz člana 187a. Krivičnog zakonika je određena kao prinuđavanje drugog lica da zaključi brak, bez obzira da li je do toga došlo u konkretnom slučaju (Đorđević, Kolarić, 2020: 91). To je posebna radnja podstrekavanja, podsticanja kojom se, različitim delatnostima činjenja, psihološki utiče na volju drugog lica u pogledu donošenja određene odluke ili odluke sa određenom sadržinom, do čega inače ne bi došlo, bez primenjene prinude u konkretnom slučaju. Ovde su radnje podstrekavanja predviđene kao samostalna radnja izvršenja, a ne kao oblik saučesništva zbog visoko ispoljene težine, odnosno društvene opasnosti. Cilj preduzete radnje prinuđavanja jeste da drugo – bilo koje lice donese odluku o zaključenju braka sa učiniocem dela.

Ovako određena radnja izvršenja - prinuđavanje drugog lica na zaključenje braka u smislu prinude predstavlja specifičan pritisak na volju drugog lica koji dolazi spolja, a koji može biti izazvan prirodnom silom i životinjskom snagom (prava ili prirodna prinuda – prava *vis maior*) ili ljudskom radnjom (neprava prinuda ili neprava *vis maior*). Po karakteru dejstva pravna teorija razlikuje dva oblika prinude. To su: a) fizička i b) psihička prinuda. Fizičkom prinudom se deluje na telo čoveka primoravajući ga na donošenje određene odluke, odnosno na određeno ponašanje

⁸ Zakon o izmenama dopunama Krivičnog zakonika (2016) Službeni glasnik RS, br.94/2016.

koje nije u skladu sa njegovom slobodno donetom prethodnom odlukom. S druge strane, psihičkom prinudom deluje se na svest, volju i osećanja čoveka primoravajući ga na određeno činjenje, odnosno ponašanje koje on ne želi.

Ova prinuda može biti preduzeta prema drugom licu – pasivnim subjektu na dva načina: a) neposredno ili direktno - kada se prinuda primenjuje upravo prema drugom licu na koga je upravljeno donošenje odluke o zaključenju braka i b) posredno ili indirektno - kada se prinuda primenjuje posredno prema nekom drugom, pasivnom subjektu bliskom, licu ili pak prema nekoj njegovoj stvari – posebne namene, značaja ili veće vrednosti.

Prinudivanje (kao vid podstrekavanja) znači primenu sile (koja može biti apsolutna - fizička ili kompulzivna - psihička, neposredna ili posredna) ili pretnje (najave zla koja mora biti ozbiljna, moguća, stvarna, neposredna i neotklonjiva). Prinuda mora biti preduzeta prema drugom licu kao pasivnom subjektu u cilju donošenja njegove odluke za zaključenje braka. Prinuda se zato može ispoljiti kao bilo koja delatnost koja je usmerena na stvaranje kod drugog lica odluke da zaključi brak uopšte ili sa određenim licem ili upravo u tom vremenskom trenutku ili da učvrsti već donetu (ali poljuljanu, nedovoljno čvrstu, kolebljivu) odluku ili da promeni ranije donetu odluku u pogledu stupanja u brak s određenim licem (Dragojlović, 2025: 110).

Bitno je da se radnja prinudavanja (primena sile ili pretnje) preduzima u ovom smislu ili cilju bez obzira da li je u konkretnom slučaju uopšte došlo do zaključenja braka na koji se prinudava određeno lice. Ako bi brak pasivnog subjekta, inače, bio zaključen sa drugim licem bez ikakvog prinudavanja, onda i nema ovog krivičnog dela. Bitno je, dakle, da postoji uzročna veza između preduzete radnje prinudavanja i stvorene namere (odluke) kod pasivnog subjekta, odnosno odluke o zaključenju braka sa određenim licem (Miladinović Stefanović, 2020: 295-299).

Ova se radnja izvršenja preduzima na određeni način: a) upotrebom sile i b) pretnjom.

Sila je upotreba fizičke, mehaničke ili druge snage (zvučne, svetlosne, toplotne energije) jednog lica prema drugom licu s ciljem da se ovo prinudi na određeno ponašanje (činjenje ili nečinjenje) koje dovodi do zaključenja/sklapanja braka. Pod silom se (član 112, tačka 12. KZ) podrazumeva i primena hipnoze ili omamljujućih sredstava s ciljem da se neko lice protiv svoje volje dovede u nesvesno stanje ili da se onesposobi za otpor. Sila se najčešće upotrebljava radi savladavanja otpora nekog lica pri čemu nije bitno da li je otpor postojao ili se samo očekivao. Dakle, sila se sastoji u svakom delovanju na volju, odnosno na telesni integritet kojim se neposredno ili posredno utiče na slobodu odlučivanja drugog lica – pasivnog subjekta i koje je podobno (u meri, obimu ili intenzitetu) da ga prinudi na zaključenje braka.

To znači da dejstvo sile mora biti neodoljivo, što znači da sila mora biti po svojoj snazi, obimu, trajanju i intenzitetu takva da joj se pasivni subjekt pri postojećim okolnostima u konkretnom slučaju nije mogao odupreti⁹. No, moguće je

⁹ Krivično delo ne postoji kada je učinjeno pod dejstvom neodoljive sile zato što u tom slučaju nema voljne radnje učinioca (rešenje Apelacionog suda u Beogradu Kž. 1703/2012).

da je sila učinioca bila odoljiva, odnosno takve snage i intenziteta da joj se pasivni subjekt mogao suprotstaviti ili je pak otkloniti, ali on to nije učinio u konkretnom slučaju.

Sila se javlja u dva oblika. To su: a) apsolutna (fizička) i b) kompulzivna (psihička, relativna) sila (Vuković, 2021: 267-270). Apsolutna sila (*vis absoluta*) postoji kada je pritisak na volju drugog lica takav da ga potpuno lišava mogućnosti da donese odluku o činjenju ili nečinjenju ili je on potpuno lišen sposobnosti za ostvarivanje voljnog akta, tako da se preduzimanje (ili nepreduzimanje, propuštanje) telesnog pokreta ne smatra kao njegov, već kao tuđi akt, kao akt lica koje takvu prinudu upravo primenjuje. Kompulzivna sila (*vis compulsiva*) postoji kada je pritisak na volju drugog lica takav da on zadržava sposobnost za odlučivanje, ali je njegova odluka da preduzme (ili propusti) radnju zaključenja braka iznuđena tako da to nije akt njegove slobodno ispoljene volje (Mrvić Petrović, 2005, str.102). Kompulzivna sila može da se javi u dva pojavna oblika ispoljavanja, kao neposredna i posredna sila zavisno od toga prema kom licu je takva sila uopšte primenjena (da li neposredno prema pasivnom subjektu – neposredna sila ili prema drugom, njemu bliskom licu – posredna sila).

Pretnja je drugi, blaži oblik, način preduzimanja, ispoljavanja radnje prinude, prinuđavanja (Stojanović, 2022: 197-201). To je najava zla, izjava kojom se drugom licu stavlja u izgled nanošenje zla koje je podobno, dovoljno da utiče na njegovu volju, tako da ono donese odluku da preduzme, odnosno propusti određenu radnju ili da time prouzrokuje donošenje određene odluke ili odluke o zaključenju braka. Stavljanjem u izgled zla drugom licu utiče se na slobodu njegovog odlučivanja, a pre svega, na usmeravanje njegove odluke u određenom pravcu – u cilju zaključenja braka sa određenim licem, na određenom mestu, u određeno vreme. Za postojanje pretnje¹⁰ bitno je da lice koje je iznosi (lice koje najavljuje određeno zlo) upravo bude i lice koje će tako najavljeno zlo neposredno naneti pasivnom subjektu. U protivnom, nema pretnje, već takva najava zla koje će biti naneto od strane drugog lica, predstavlja samo opomenu (upozorenje). Pretnja može da bude učinjena usmeno, pismeno ili na simboličan način (gestovima, mimikom, simbolima, konkludentnom radnjom).

Da bi pretnja u smislu načina preduzimanja radnje prinuđavanja bila pravno relevantna, potrebno je da ona ispunjava određene uslove (Đorđević, Đorđević, 2020: 61). Tako pretnja mora da bude (Čejović, 2002: 274-275): a) ozbiljna – ozbiljnost pretnje se procenjuje sa stanovišta lica kome je ona upućena, odnosno da li ju je pasivni subjekt shvatio ozbiljno, bez obzira na to da li lice koje preti ima ozbiljnu nameru da je sprovede, b) moguća – ako se najavljeno zlo stvarno, realno može ostvariti u objektivnoj stvarnosti, c) sadašnja – ako najavljeno zlo neposredno predstoji, odnosno da će biti naneto u sadašnjosti ili u neposrednoj bliskoj budućnosti. Nema pravno relevantne pretnje ako zlo koje se stavlja u izgled drugom licu treba da

¹⁰ Pretnja se sastoji u stavljanju nekome u izgled zla koje će mu se dogoditi ako ne učini ono što se od njega zahteva, a pri tom ne mora postojati stvarna namera okrivljenog da to ostvari, već je dovoljno da onaj kome se preti to shvati kao moguće (presuda Apelacionog suda u Novom Sadu Kž. 477/2010).

se dogodi u dalekoj budućnosti, jer ona time gubi realni uticaj na volju tog drugog lica i d) neotklonjiva – ako se najavljeno zlo nije moglo u konkretnim okolnostima otkloniti na drugi način (npr. pozivanjem u pomoć, prijavom lica koje pretili, nužnom odbranom, bekstvom), već samo postupanjem po nalogu, zahtevu učinioca ovog dela (Pavišić, Veić, Grozdanić, 2007: 292).

Posledica dela je ugrožavanje slobode odlučivanja drugog (muškog ili ženskog) lica u pogledu zaključenja braka, Delo je, dakle, svršeno preduzimanjem bilo koje radnje prinuđivanja drugog lica na zakonom propisani način na zaključenje braka bez obzira da li je takva odluka uopšte i doneta ili ne, odnosno da li je na ovaj način brak uopšte zaključen ili ne (Đorđević, Bodrožić, 2024: 125-126).

Izvršilac dela može biti svako lice. To može biti najčešće upravo ono lice koje želi da zaključi brak sa pasivnim subjektom. No, to može biti bilo koje drugo lice koje na ovaj način doprinosi, potpomaže ili omogućava zaključenje braka između drugih lica. U pogledu krivice ovo se krivično delo preduzima sa umišljajem učinioca.

Za osnovno delo (stav 1.) propisana je kazna zatvora u trajanju od tri meseca do tri godine.

4.3. Posebni oblik krivičnog dela

Kroz poseban (specijalan) oblik krivičnog dela: “Prinudno zaključenje braka” (stav 2.) je propisana kažnjivost, odnosno krivična odgovornost za radnje podstekavanja ili pomaganja (kao oblike saučesništva) na prinudno zaključenje braka. Ovde su tako saučesničke radnje zbog visokog stepena težine ili društvene opasnosti dobile karakter samostalne inkriminacije, bez obzira da li je cilj kome one treba da doprinesu uopšte ostvaren (zaključenje braka) ili nije. Ovde se kažnjavanje, upravo, odnosi na ono namaljšavanje koje je učinjeno od strane lica koje namerava da sklopi prisilni brak sa žrtvom. U drugim pak slučajevima, kada se kao učinioci ovog dela javljaju druga lica (a ne ženik, odnosno nevesta), najčešće se radi o krivičnom delu trgovine ljudima, a ne o ovom delu (Turković i sar., 2013: 227).

Ovo se krivično delo u posebnom obliku ispoljavanja (stav 2.) sastoji u odvođenju u inostranstvo drugog lica radi (sa namerom, ciljem) zaključenja prinudnog braka ili u navođenju drugog lica da ode u inostranstvo sa ovim ciljem. Dakle, ovo se delo preduzima sa dve alternativno propisane radnje izvršenja. Obe delatnosti se preduzimaju sa istim ciljem (svrhom) – a to je zaključenje prisilnog (prinudnog braka) žrtve sa učiniocem ovog dela. Taj cilj mora da aktivira, motiviše učinioca na preduzimanje radnje izvršenja, on “kvalifikuje”, “boji” oblik krivice kao direktan umišljaj, ali taj cilj u konkretnom slučaju ne mora biti ostvaren.

Tako se kao radnje izvršenja ovog dela javljaju dvojako alternativno propisane delatnosti kao što su (Kovaček Stanić, Samardžić, 2014: 97-99): a) odvođenje – fizičkim ili psihološkim delatnostima bilo kojim načinom uticanje na volju drugog lica da napusti državu u kojoj se nalazi ili u premeštanju lica sa mesta/države u kome se nalazi, napuštanjem svoje države prelaskom preko državne granice, bilo kojim saobraćajnim sredstvom u suvozemnom, vodenom ili vazdušnom saobraćaju, neposredno uz učinioca dela ili ne i b) navođenje – psihološka delatnost

podstrekavanja, podsticanja u smislu stvaranja nove odluke, odnosno učvršćivanja nedovoljno čvrste, kolebljive odluke ili promene već postojeće odluke protivno slobodno ispoljenoj volji drugog lica da ode u inostranstvo, dakle, da napusti državu u kojoj se nalazi, u kojoj boravi (Dragojlović, 2025: 110).

Za ovo je delo propisana kazna zatvora do dve godine.

5. ZAKLJUČAK

Iz predmetne analize međunarodnih standarda, te nacionalnog, internog zakonodavstva, kojim se garantuje sloboda odlučivanja, te ravnopravnost lica pri zaključenju braka (kao zakonom uređene zajednice lica različitog pola), proizilazi da je opšteprihvaćeno rešenje prema kome kršenje zakonitosti u zaključenju braka povlači krivičnu odgovornost, odnosno kažnjivost. Naime, u sistemu krivičnih dela protiv braka i porodice, u pravu Republike Srbije je propisana specifična inkriminacija pod nazivom: „Prinudno zaključenje braka“. Temelj ove inkriminacije se nalazi u relevantnim evropskim međunarodnim dokumentima.

Naime, Konvencija Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici (član 37.) predviđa obavezu za države članice da u svom zakonodavstvu kao krivično delo propišu prisiljavanje odraslog lica ili deteta da stupi u brak sa učiniocem dela. Pri tome se kao kažnjive radnje smatraju i podstrekavanje, odnosno namamljivanje odraslog lica, odnosno deteta na teritoriju strane ili države, koja nije njena država boravišta, s ciljem njihovog prinuđavanja da stupe u brak.

Na sličan način Direktiva (EU) 2024/1385 Evropskog parlamenta i Saveta o suzbijanju nasilja nad ženama i nasilja u porodici (član 4.) predviđa krivično delo: „Prinuda na sklapanje braka“. Ovo se delo, prema aktu Evropske unije, sastoji u umišljajnom preduzimanja delatnosti kao što su: a) prisiljavanje odraslog lica ili deteta (bez obzira na pol) da stupi u brak ili b) mamljenje odraslog lica ili deteta da stupi na područje države koja nije ona u kojoj boravi u svrhu njegovog prisiljavanja da stupi u brak sa obavezom za države članice da za ovu inkriminaciju propišu kaznu zatvora u trajanju od najmanje tri godine.

Iz evropskih dokumenata, posebno iz Konvencije Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici proizilazi obaveza za Republiku Srbiju (koja ju je prihvatila, odnosno ratifikovala 2013.godine) da u nacionalno pravo uvede ovu inkriminaciju. Konačno je novelom Krivičnog zakonika iz 2016.godine uvedeno krivično delo: “Prinudno zaključenje braka” (član 187a.). Prema ovom zakonskom rešenju delo se sastoji u prinuđavanju drugog lica da zaključi brak upotrebom sile ili pretnje, za što je propisana kazna zatvora u trajanju od tri meseca do tri godine.

Analizom sadržine, elemenata bića, te karakteristika ovog krivičnog dela može se zaključiti da je zakonodavac u Republici Srbiji samo delimično i nepotpuno implementirao evropske standarde u ovoj oblasti. Zajedničko je za sva ova rešenja (evropska i srpska) da se predmetno krivično delo sastoji u prisiljavanju drugog lica sa određenim ciljem – na zaključenje braka. No, u svim ostalim elementima postoje značajne razlike između evropskih standarda i domaćeg krivičnog zakonodavstva Republike Srbije koje bi trebalo otkloniti pri sledećoj zakonodavnoj reformi u ovoj

oblasti, posebno pri uređenju krivičnih dela iz okvira „rodno zasnovanog nasilja“ (poput femicida, silovanja bez pristanka i sl).

Stoga i u ovom radu plediramo na zakonodavca da u opis predmetnog krivičnog dela unese sledeće izmene - da propiše kao teži oblik dela: a) prisiljavanje maloletnika da stupi u brak, bez obzira da li sa učinioцем dela ili nekim trećim licem i b) podstrekavanje, navođenje, mamljenje maloletnika na odlazak u inostranstvo s ciljem njihovog prinuđavanja da stupi u brak (sa propisanom kaznom zatvora od najmanje tri godine (shodno Direktivi Evropske unije).

Literatura

- Čejović, B. (2002) *Krivično pravo. Opšti deo*. Beograd:Službeni list.
- Čović, A. (2013) “Značaj ratifikacije Konvencije Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici”, *Strani pravni život*, (3), str.288-290.
- Dragojlović, J. (2025) *Krivično pravo. Posebni deo*. Novi Sad:Pravni fakultet za privredu i pravosuđe.
- Đorđević, Đ.i Kolarić, D. (2020). *Krivično pravo. Posebni deo*. Beograd:Kriminalističko-policijski univerzitet.
- Đorđević, M.i Đorđević, Đ. (2020) *Krivično pravo*. Beograd:Projuris.
- Kovaček Stanić, G.i Samardžić, S. (2014) “Novine koje donosi Konvencija Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici”. *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu*, (2). str.97-99.
- Lazarević, Lj. (1993) *Krivično pravo. Posebni deo*. Beograd:Savremena administracija.
- Miladinović Stefanović, D. (2020) „Krivično delo prinudnog zaključenja braka u pravu Srbije – između pravne tradicije i novih pravnih izazova“. *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu*, 54 (1).str.295-299)
- Pavišić, B., Grozdanić, V.i Veić, P. (2007) *Komentar Kaznenog zakona*. Zagreb:Narodne novine.
- Stojanović, Z. (2022) *Krivično pravo. Opšti deo*. Beograd:Dosije.
- Turković, K.i sar (2013) *Komentar Kaznenog zakona*, Zagreb:Narodne novine.
- Vuković, I. (2021) *Krivično pravo. Opšti deo*. Beograd:Pravni fakultet.

Zakoni i pravna akta

- Krivični zakonik* (2005) Službeni glasnik RS, br.85/05, 88/05, 107/05, 72/09, 111/09, 121/12, 104/13, 108/14, 94/16, 35/19 i 94/24.
- Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima* (1971) Službeni list SFRJ – Međunarodni ugovori, br.7/71.
- Porodični zakon* (2005) Službeni glasnik RS, br.18/05, 72/11 i 6/15.
- Povelja Evropske unije o osnovnim pravima* (2000) Journal Officiel de l’Union europeenne 2007/C 303/1 od 7.decembra 2000.
- Ustav Republike Srbije* (2006) Službeni glasnik RS, br. 98/06 i 115/21.
- Zakon o izmenama dopunama Krivičnog zakonika (2016) Službeni glasnik RS, br.94/2016.
- Zakon o potvrđivanju Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda (2003)*, *Službeni list Srbije i Crna Gora – Međunarodni ugovori*, br.9/03, 5/05 i 7/05 i *Službeni glasnik RS – Međunarodni ugovori*, br.12/10 i 10/15.
- Zakon o potvrđivanju Konvencije Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici (2013) Službeni glasnik RS– Međunarodni ugovori, br.12/13.

CRIMINAL PROTECTION OF MINORS AGAINST FORCED MARRIAGE International standards and the law of the Republic of Serbia

Dragan Jovašević PhD

Full professor retired

Abstract: *On the basis of universal or regional international documents, the freedom to conclude a marriage in a legally prescribed procedure is guaranteed. It is about a specific type of personal freedom of decision. It is also guaranteed by the constitutional and family law of individual countries. In order to ensure effective protection of a person's freedom of decision regarding entering into marriage, international and national criminal law established criminal responsibility for the criminal act of forced marriage. It is about coercing another person to conclude a marriage against his freely expressed will or inciting the other person in order to do so. The paper analyzes relevant international documents and national (constitutional, family, criminal) law of the Republic of Serbia regarding the protection of the freedom of another person (especially minors) to enter into marriage.*

Key words: *marriage, coercion, minor, international standards, criminal act, punishment*